

ALGEMENE INFORMATIE FONDS BKVB STUDIEREIS

WHAT'S UP, WHAT'S DOWN. CULTURAL CATALYSTS IN URBAN SPACE.

Het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst

Het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst (Fonds BKVB) is de landelijke instelling die het beeldend kunstenaars, vormgevers, architecten en bemiddelaars mogelijk maakt hun werk op velerlei wijzen te ontwikkelen. Het Fonds BKVB verstrekt subsidies voor starters en bijdragen waarmee aanvragers op basisniveau hun beroepspraktijk kunnen voortzetten. Daarnaast ondersteunt het Fonds projecten, onderzoek, nieuw werk, buitenlandse vervolgoopleidingen, reizen, publicaties, etc. Op het gebied van internationalisering is het Fonds BKVB extra actief. Jaarlijks stelt het Fonds een tiental ateliers in het buitenland beschikbaar en elke drie jaar wordt aan de hand van een onderzoeksthema een interdisciplinaire studiereis georganiseerd.

De studiereizen

Sinds 1992 organiseert het Fonds BKVB thematische studiereizen. Aanvankelijk waren die alleen bedoeld voor architecten, stedenbouwkundigen en beschouwers op het gebied van de bouwkunst. Sinds enkele jaren kunnen ook vormgevers en beeldend kunstenaars die zich in hun werk verhouden tot de openbare ruimte zich aanmelden. Gedurende de studiereis onderzoeken de twintig deelnemers de relevantie van een actueel onderwerp voor de Nederlandse ontwerppraktijk. Het Fonds BKVB verwacht dat de deelnemers in dit onderzoek ideeën, ervaringen en impressies opdoen als inspiratiebron voor het eigen werk. Het Fonds hecht er veel waarde aan de opgedane kennis over te dragen aan de vakgemeenschap en het geïnteresseerde publiek. In allianties met andere instellingen worden na afloop van de studiereis de onderzoeksresultaten met de buitenwereld gedeeld door publicaties, debatten en/of tentoonstellingen. Eerder voerden de Fonds BKVB studiereizen naar de Verenigde Staten, Midden- en Oost-Europa, India, Japan, Scandinavië en Denemarken, metropolen in Zuidoost-Azië, Los Angeles en vervoersknooppunten in Frankrijk en Engeland (zie voor meer informatie www.fondsbkvb.nl/studiereis).

Thematiek

Omdat het moet, om te overleven en om economische redenen vinden steden in de loop van hun geschiedenis zichzelf steeds opnieuw uit. Handelsstad, cultuurstad, kennisstad, creatieve stad, attractieve stad is maar een kleine catalogus van haar vele mogelijke verschijningsvormen. Hoewel de opsomming suggereert dat een stad van gedaante kan veranderen zoals een slang van huid verwisselt, blijven de oude gedaantes in de stedelijke transformaties verminkt en kreupel zichtbaar. En anders dan de uitwaaierende en semi-concentrische jaarringen van een boom tonen de stedelijke veranderingen zich niet organisch, niet diachroon, niet serieel en niet logisch. De stad is dan ook niet de eenvoudige optelsom van haar transformaties, zij is eerder de driftige speelbal van haar eigen verlangen.

De negende Fonds BKVB studiereis met als titel *What's up, what's down. Cultural catalysts in Urban Space* heeft tot doel de stedelijke transformaties van de afgelopen decennia in een aantal *secondary cities* in Europa te onderzoeken. Het is, gezien de globalisering en mondiale voorbeelden van spectaculaire stedenbouw, verleidelijk de ontwikkeling van de Nederlandse steden te willen

beschouwen tegen het licht van grote metropolen als New York of Sao Paolo en exploderende *new towns* in India of China. De 'foot print' van de mondiale veranderingen is echter niet overal dezelfde. Dat geldt ook in een vergelijking van de Nederlandse grote steden - zelfs op het imaginaire niveau van de Randstad - met Europese hoofdsteden. De schaal, geschiedenis en ontwikkelingspotenties van de Nederlandse stad brengen andere transformaties met zich mee. Die laten zich eerder vergelijken met die van de kleinere Europese steden als Marseille, Manchester, Valencia, Luik, Hamburg of Turijn.

Voor veel van deze steden geldt dat zij in de afgelopen decennia een eenzijdig verleden als industrie- of havenstad hebben ingewisseld voor een cultureel, creatief profiel. Attractieve en hoogwaardige culturele voorzieningen als musea en theaters, glanzende stadions, gerestaureerde historische centra, festivals en evenementen moesten de vaak verarmde en verwaarloosde stad nieuwe impulsen geven en aantrekkelijk maken voor toeristen en nieuwe groepen inwoners, creatievelingen en kenniswerkers. In veel gevallen droeg de uitverkiezing als Culturele Hoofdstad daaraan bij. Zo zou de stad opnieuw een economische magneet vormen voor ondernemers, de *creative industry* en de gespecialiseerde middenstand. *City branding* moest helpen om dit gerevitaliseerde stedelijk bewustzijn te verkopen.

Dit model van 'culturele kolonisering' van de stad lijkt succesvol. De talloze stedenreizen in de weekendbijlagen van de kranten getuigen daarvan. De vraag is echter in welke mate, voor hoe lang en voor wie. Nu vrijwel alle steden op dezelfde culturele transformatiestrategie inzetten, lost het onderscheidende vermogen snel op: elke stad heeft wel een iconisch gebouw, een ontwikkeld water- en havenfront, een gevarieerd winkelcentrum en een museumkwartier. Ook de kredietcrisis met haar effecten op de financiële huishouding van de steden en hun inwoners vraagt om andere overlevingsstrategieën.

De 'culturele kolonisering' van de stad is in de eerste plaats een *top down* strategie van stadsbesturen en grote instellingen. Een essentiële vraag is of deze *top down* beweging ook heeft bijgedragen aan de groei en vernieuwing van een culturele humuslaag, bestaande uit fijnmazige en veelvertakte creatieve en innovatieve culturele netwerken. Die vraag is temeer van belang, omdat deze culturele revitaliseringsstrategie werd ingezet op het moment dat de stedelijke bevolking ingrijpend van samenstelling veranderde. Immigranten, bewoners van voormalige koloniën, gastarbeiders, vluchtelingen, intellectuele en economische nomaden vestigden zich in de grote Europese steden en maken een toenemend deel uit van de stadsbevolking. Of zij zich in het historische en culturele profiel van de stad en haar bewust gekozen vorm van (zelf)presentatie herkennen, is maar de vraag.

Deze en andere vragen naar de betekenis van de culturele profilering van de stad zullen tijdens de studiereis aan de orde worden gesteld. De officiële retoriek die deze transformaties legitimeerden zal daar vanzelfsprekend bij betrokken worden, maar ook de vraag wat de generieke stedelijke opbrengst is geweest. Bood de culturele herprofilering bijvoorbeeld vooral kansen voor de verbetering van het publieke domein in binnensteden en de 'creatieve milieus' die daaraan grenzen, of rimpelde zij door naar de wijken waar zich de immigranten en andere groepen op zoek naar een beter bestaan vestigden.

Het Fonds BKVB wil onderzoeken wat zich – ondanks of dankzij – in de schaduw of de slip stream van de officiële presentatie en invulling van de stedelijke ruimte heeft ontwikkeld. Welke mee- of tegenbewegingen manifesteren zich en welke potentie, kwaliteit en betekenis hebben die. Gaat het bij die *bottom up* initiatieven en manifestaties om verfijnde acupunctuur, kleine ingrepen in de stad met een effect op het gehele lichaam van de stad, om alternatieve vormen van stedelijke vernieuwing of om goedbedoelde maar krachteloze pogingen een onbegrepen tijt te keren? We willen weten hoe ontwerpers en kunstenaars binnen het spanningsveld van politiek, overheidsbeleid, marktwerking en publiek opereren. Hoe verhouden ze zich tot de *top down* planning van de overheid? Kan stedelijke acupunctuur werkelijk de basis vormen voor succesvolle culturele, sociaal-economische en ruimtelijke ontwikkelingsstrategieën? Zo ja, wat zijn de succesfactoren?

Het onderzoek naar deze tweezijdigheid van de stad, haar officiële zelfpresentatie en haar ongearticuleerde achterkant, behelst daarom ook haar geschiedenis: wat was ze en wat wil zij zijn? Wat toont ze en wat moffelt ze weg? Het Fonds BKVB verwacht dat het onderzoek zal leiden tot alternatieve opvattingen over de stedelijke openbaarheid en nieuwe impulsen kan geven aan de invulling van de stedelijke openbare ruimte door architecten, kunstenaars, ontwerpers, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en beschouwers. Daarbij is het Fonds BKVB minder geïnteresseerd in de antwoorden van vandaag en veel meer in de vragen van morgen.

Reisdoelen

De studiereis zal om te beginnen leiden naar **Liverpool, Manchester** en **Sheffield**. Deze Noord-Engelse steden liepen voorop wat betreft het inzetten van cultuur voor de transformatie van steden. Zowel de economie als het zelfbeeld van deze steden leden zwaar onder de overgang van een industriële naar een diensteneconomie. Liverpool, Manchester en Sheffield vervulden een pioniersrol bij het herbestemmen van leegstaande fabrieken als 'industriële erfgoed'. Kunstwerken (bijvoorbeeld Antony Gormley's *Angel of the North*) en cultuurgebouwen (zoals de Sage Gateshead van Norman Foster en het FACT Centre in Liverpool) werden voor de versterking van het imago ingezet. Cultuur en vastgoedontwikkeling waren in deze strategie innig met elkaar verbonden. Een plek aan de rand van het stadscentrum werd verkozen tot het uithangbord van de 21^e eeuwse stad (Tyneside in Newcastle/Gateshead, Piccadilly in Manchester, Liverpool ONE in Liverpool). Grote evenementen, zoals Liverpool Culturele Hoofdstad 2008 of de Commonwealth Games in Manchester, gaven focus aan deze culturele strategieën en werden hulpmiddelen om het hoofd te kunnen bieden aan een ander opkomend fenomeen: de krimpstad. Los van deze grootschalige projecten wordt cultuur in Noord-Engeland steeds meer ingezet voor wijkverbetering. In Sheffield wordt ten noorden van de stad, nog voordat een begin wordt gemaakt met de fysieke herstructurering, geprobeerd met kleine interventies achtergestelde buurten te verbeteren. De gemeente bepaalt globaal de inhoud van de culturele wijkstrategie (een communicatiestrategie, evenementen, openbare kunst, openbare ruimte). Voor de invulling wordt een aanbesteding uitgeschreven onder kunstenaarscollectieven. Een ander voorbeeld in Liverpool is een organisatie die is opgezet vanuit de kraakbeweging. In samenwerking met vastgoedbezitters regelen zij tijdelijk cultureel gebruik voor leegstaande panden buiten het culturele centrum.

Net als de Noord-Engelse steden maakt ook **Marseille** de transformatie van industriestad naar cultuur- en dienstestad door. Een belangrijk deel van de bewoners van Marseille is afkomstig van de voormalige Franse koloniën in Afrika. De stad is dan ook een belangrijke ambassade voor de Noord- en West-Afrikaanse cultuur in Europa. Het project Euroméditerranée, dat Marseille als cultuur- en dienstestad op de kaart moet zetten, richt zich op het gebied ten noorden van het centrum: het havenfront en omliggende wijken. Het plan omvat de bouw van een zakencentrum, cultuurcentra (waaronder een Museum voor Europese en Mediterrane Beschaving en een centrum voor straatkunsten), projecten om de wijk op te knappen en er staat spectaculaire architectuur van Zaha Hadid en Jean Nouvel gepland. Ook de komst van een mediacentrum rondom het terrein 'Friche la Belle de Mai', een oude tabaksfabriek die geëxploiteerd wordt door kunstenaars, is onderdeel van Euroméditerranée. De verkiezing van Marseille tot Culturele Hoofdstad 2013 geeft een extra stimulans aan deze plannen. Met extra beschikbare budgetten worden langlopende projecten van kunstenaars in wijken en bedrijven ondersteund en vinden projecten gericht op samenwerking met Noord-Afrika plaats. De status van Marseille als Culturele Hoofdstad is echter omstreden vanwege de verbondenheid met Euroméditerranée. De wijkverbetering, vooral de aanpak van de Rue de la République, zou een proces van gentrificatie op gang brengen in deze tot nu toe tamelijk ongedeelde stad. De spanning tussen het oude en het nieuwe Marseille is een bron van inspiratie voor veel lokale kunstenaars en ontwerpers.

Na de communistische periode brak voor de Albanese hoofdstad **Tirana** een periode van laissez-faire kapitalisme aan. In de jaren '90 werd de ontwikkeling van de stad vooral bepaald door de markt. De overheid legde zich toe op de inrichting van de openbare ruimte. Vergeleken met West-Europa was er nauwelijks een maatschappelijk middenveld waarmee rekening gehouden moest worden. De komst

van burgemeester Edi Rama, oorspronkelijk kunstenaar van beroep, in 2000 leidde een nieuwe periode in. Hij startte een creatieve strategie van imagoverbetering waarbij net als in het Barcelona van de jaren '80 kleinschalige ingrepen in de openbare ruimte als vertrekpunt dienden. Het straatbeeld werd opgevolgd door gevels van grauwe communistische woongebouwen kleurrijk te beschilderen. Plek voor plek verschenen straatverlichting, groen en water in de openbare ruimte, terwijl de veelal illegaal gebouwde kioskjes die voorheen het straatbeeld bepaalden, verdwenen. De volgende fase van het plan moet de uitvoering van een nieuw masterplan voor de stad zijn. Er zijn plannen voor prestigieuze architectuur (onder andere een complex van kantoren, woningen en voorzieningen van MVRDV) en voor culturele projecten (onder andere een Moeder Theresa Museum). Voorlopig blijft het nog bij plannen. Op kleine schaal wordt vanuit de kunstscene en de nieuw opgerichte architectuurschool geëxperimenteerd met interventies in de openbare ruimte. Het ontbreken van een traditie van participatie is hierbij een probleem. Een groep kunstenaars rondom de Tirana biënnale wil daarom met een programma van kleinschalige ingrepen een kunstenaarswijk kweken. Zo moet een kritische massa ontstaan die nodig is om invloed te kunnen uitoefenen op de ontwikkeling van de stad.

Hoewel er concrete ideeën zijn over de **vierde reisbestemming** heeft het Fonds BKVB besloten ruimte te geven aan voorstellen van aanvragers voor de vierde te bezoeken stad of regio. Voorwaarde is dat deze stad voldoet aan de eisen die in het kader van de thematiek worden gesteld: de beoogde stad (of regio) is een *secondary city* in Europa waar het onderzoek zich enerzijds richt op culturele impulsen die een rol spelen in de representatie van de stad en anderzijds de kleinschalige ruimtelijke interventies op buurt – en wijkniveau. Deze werkwijze is een experiment waarmee het Fonds BKVB zo optimaal mogelijk gebruik meent te maken van de al aanwezige expertise en kennis van aanvragers bij de programmering van de reis.

Planning en organisatie

De studiereis vindt plaats van **zaterdag 2 oktober tot en met zondag 17 oktober 2010**. Onder leiding van het Fonds BKVB (directeur Lex ter Braak en coördinator Anne Hoogewoning) wordt het programma samengesteld in samenwerking met Arnold Reijndorp (stadssocioloog en ondermeer bijzonder hoogleraar sociaal-economische en ruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden aan de Universiteit van Amsterdam) en Bert Oostdijk (planoloog en student bouwkunde). Het Fonds BKVB treedt op als financier van de studiereis door het beschikbaar stellen van reisbeurzen aan de deelnemers. In de reisbeurzen zijn de reis- en verblijfskosten (in ieder geval hotel + ontbijt) inbegrepen, uitgezonderd de dagelijkse kosten die gedurende een verblijf in het buitenland gebruikelijk zijn.

Het Fonds is daarnaast verantwoordelijk voor de selectie van de deelnemers. Een speciaal voor de studiereis samengestelde adviescommissie selecteert op basis van werk, motivatie en onderzoeksvoorstel een groep van maximaal twintig deelnemers. Het voorstel moet een concreet onderzoek omvatten binnen een van de steden die ofwel in het reisprogramma opgenomen zijn: Liverpool, Manchester, Sheffield, Marseille of Tirana, of een onderbouwd voorstel voor de vierde reisbestemming. De studiereis wordt intensief voorbereid, zodat interessante ontmoetingen mogelijk zijn met ontwerpers, kunstenaars, beleidsbepalers en wetenschappers. De reisgenoten, met hun gemeenschappelijke belangstelling, hebben daarnaast de gelegenheid om uitgebreid met elkaar in gesprek te gaan. Het programma is intensief met veel bijeenkomsten en bezoeken waarbij een actieve bijdrage van de deelnemers wordt verwacht. Er dient dan ook rekening gehouden te worden met een zeer intensief programma met weinig gelegenheid voor vrijetijdsbesteding en met een inzet die verder reikt dan de reis zelf. Van de deelnemers wordt voorafgaand, tijdens en na afloop van de reis grote inzet verwacht om de verworven kennis voor het vakgebied toegankelijk te maken. Na afloop van de studiereis, gedurende het natraject, zijn alle deelnemers verplicht verslag te doen van hun ervaringen in publicaties, openbare debatten en/of tentoonstellingen.

TOELICHTING AANMELDING

Voor wie

De studiereis staat open voor een groep van maximaal 20 deelnemers bestaande uit architecten, stedenbouwkundig ontwerpers, tuin/landschapsarchitecten en interieurarchitecten én beschouwers, vormgevers en beeldend kunstenaars met aantoonbare affiniteit voor de openbare ruimte. Belangstellenden komen in aanmerking wanneer zij:

- een bijdrage leveren aan de inrichting van en de theorievorming over de publieke ruimte in Nederland;
- op het moment van aanvraag geen reguliere beroepsopleiding volgen en tenminste 2 jaar een opleiding hebben gevolgd aan een TU of HBO-academie. In andere gevallen moeten aanvragers kunnen aantonen dat zij tenminste 4 jaar professioneel werkzaam zijn;
- de subsidies van het Fonds BKVB vallen onder de 'middelen uit de openbare kas'. Om voor een subsidie in aanmerking te kunnen komen dient u in Nederland gevestigd te zijn en, indien u niet de Nederlandse nationaliteit bezit, over een zodanige verblijfsvergunning op grond van de Vreemdelingenwet te beschikken dat een beroep op de 'openbare kas' gedaan kan worden, zonder dat een dergelijk beroep tot gevolg heeft dat de verblijfsvergunning komt te vervallen. Wanneer u niet de Nederlandse nationaliteit hebt, dient u een kopie van beide zijden van uw verblijfsvergunning en (kopie van) een recent uittreksel van het bevolkingsregister met de aanvraag mee te sturen. Het Fonds BKVB neemt in dat geval contact op met de aanvrager, die ook wordt doorverwezen naar de IND.

Beoordeling

Zoals gebruikelijk bij andere aanvragen voor subsidies bij het Fonds BKVB, zullen ook de aanvragen voor de reisbeurzen worden voorgelegd aan de Commissie Stimuleringsubsidies. Een speciaal voor de studiereis samengestelde interdisciplinaire adviescommissie adviseert het Fondsbestuur over het al dan niet toekennen van de reisbeurzen - en daarmee over deelname van de aanvrager aan de studiereis - op basis van een kwalitatief oordeel over het werk van de aanvrager. Daarnaast speelt de motivatie en het onderzoeksvorstel van de aanvrager om deel te willen nemen aan de studiereis een belangrijke rol in de selectie. Het oordeel over de motivering zal een zwaardere rol spelen indien de aanvrager eerder een reisbeurs voor een studiereis van het Fonds BKVB heeft ontvangen. Tenslotte kan de adviescommissie op grond van het beoogde effect van de studiereis, en vanwege het gelimiteerde aantal deelnemers, de samenstelling van de groep bij haar uiteindelijke selectie betrekken. Zij kan bijvoorbeeld de pluriformiteit van de groep zodanig van belang achten dat het wenselijk is om verschillende disciplines, verschillende leeftijden of uiteenlopende werkervaring bij haar selectie te betrekken.

Aanvraagformulier

Aanvragen voor reisbeurzen voor deelname aan de studiereis kunnen uitsluitend worden gedaan op het daartoe bestemde aanvraagformulier van het Fonds BKVB (te downloaden van www.fondsbkvb.nl). Hierbij dient visuele documentatie van werk gevoegd te worden. Bij toekenning van een reisbeurs blijft het documentatiemateriaal eigendom van het Fonds BKVB. Wanneer geen reisbeurs wordt toegekend, wordt het documentatiemateriaal geretourneerd.

Voorwaarden

Deelnemers aan de reis kunnen aan de toekenning van de reisbeurs geen rechten ontleen voor eventuele toekomstige subsidieaanvragen bij het Fonds BKVB. Beoordeling van eventueel ingediende of in te dienen aanvragen voor een Stimuleringssubsidie bij het Fonds BKVB staan los van de selectie voor deze reisbeurs. Een afwijzing van een aanvraag voor de studiereis heeft geen gevolgen voor een eventuele latere subsidieaanvraag. Rechtspersonen, leden van het bestuur en (plaatsvervangende) leden van de Commissie Stimuleringsubsidies zijn uitgesloten van deelname.

Deadlines

Uiterlijk **maandag 26 april 2010** dienen de aanvragen door het Fonds BKVB ontvangen te zijn. Aanvragen die na deze datum worden ontvangen en onvolledige aanvragen kunnen niet in behandeling worden genomen.

De selectie wordt **begin juni 2010** afgerond. De aanvragers ontvangen bericht over de selectie nadat het Fondsbestuur het advies van de selectiecommissie heeft overgenomen. De geselecteerden dienen na ontvangst van het positieve besluit hun deelname aan de reis schriftelijk te bevestigen. Indien zij korter dan 30 dagen voorafgaande aan de reis alsnog hun deelname intrekken om redenen die niet in de annuleringsverzekering zijn opgenomen, zullen gemaakte (voorbereidings)kosten aan hen worden doorberekend.

(maart 2010)